

Kongre, Sempozyum ve Bilimsel Toplantı Değerlendirmeleri

I. İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu

İslâmî Araştırmalar Dergisi, Tek-Dav, Tübitak-Sobag
Ankara Ticaret Odası, 15–16 Haziran 2006 Ankara

İslâmî Araştırmalar Dergisi ve Tek-Dav tarafından Tübitak-Sobag'ın katkılarıyla 15–16 Haziran 2006 tarihlerinde Ankara'da Ankara Ticaret Odası'nda **I. İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu** düzenlendi.

Birinci Gün: 15 Haziran 2006 Perşembe Saat 09:00–09:30. Sempozyum saat 09:00'da saygı duruşu ve İstiklal Marşı ve açılış konuşmaları ile başladı. Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı Genel Başkanı Prof. Dr. Hikmet Akgül toplumlarda ve bilimde kavramların önemine işaret etti. İslâmî Araştırmalar Dergisi Editörü Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar kavramların öneminden hareketle, birbirimizle anlaşabilmemiz için kavramların içlem ve kaplamaları ile delaletleri konusunda hemfikir olmamız gerektiğini belirtti. UÜİF.'den Prof. Dr. Süleyman Uludağ "*İslâmî İlimlerde Terminoloji Konusuna Genel Bir Bakış*" başlıklı açılış bildirisini sundu.

1. Oturum: **Tefsir** 10:30–12:30. Oturum AÜİF.'den Prof. Dr. Halis Albayrak başkanlığında başladı. I.Tebliğ, "*Tefsir ve Kur'ân İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu*" başlığı ile UÜİF.'den Doç. Dr. Abdulhamit Bırışık tarafından sunuldu. Tebliğde Kur'ân ilimlerinin kaynağı nelerdir, sorusuna cevap arandı. Kur'ân ilimlerinin tamamının kaynağının Kur'ân'da olması düşünülemez ama yine de kaynakları Kur'ân ve Sünnettir, yorumu yapıldı. Tebliğde konu şu iki açıdan ele alındı:

a. Kur'ân'ın, terimlere kaynak oluşu: Kur'ân ilimleri -tamamı olmasa da- ayrıntılı olarak incelendiğinde kavram ve ilkeler olarak Kur'ân'a dayanmaktadır. (Mesela "vahiy" ve vahiyle ilgili kavramlar) Sadece Hz. Peygamber'den değil, diğer milletlerden bahseden ayetlerde de konu ile ilgili bilgiler vardır. "Muhkem ve müteşabih" kavramlarının kaynağını da Kur'ân'da bulmaktayız. "Te'vil," tefsirden ayrıdır ve müteşabihleri te'vil etmek gerekmektedir. Kur'ân bir Ulûmu'l-Kur'ân kitabı değildir ama kavramlarla ilgili ipuçları vermektedir. Tehaddî ile ilgili ayetler –kavramı hariç-

“İ’câzu’l-Kur’ân’la” ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. “Nâsîh-mensuh” meselesi, ilgili ayetlere ve Hz. Peygamber’in kullanımına dayanır ki bu kavram sahabe arasında da yaygın olarak kullanılmakta idi. “Kıssa” da Kur’ân’da ipuçları olan kavramlardandır.

b. Terimlere Hz. Peygamber’in kaynaklığı: Yukarıda anılan terimlere terim anlamları Hz. Peygamber zamanında verilmiştir. Hz. Peygamberin din ile ilgili konulardaki sınırlama yetkisi Ulûmu’l-Kur’ân için de söz konusudur. Bu konuyla ilgili olarak “İ’râb” kavramı örnek olarak verilebilir. Hz. Peygamber ve sahabenin anlayışında ve ifadelerinde yer alan “İ’râb”ın “anlama” olduğu, bu anlamının da cümle yapısından geçtiği düşünülmüş ve bu anlamda cümle yapısının incelenmesi olarak kullanılmıştır. Tebliğde sonuç olarak; Ulûmu’l-Kur’ân’la ilgili kavramların büyük çoğunluğunun Kur’ân’da ve Hz. Peygamber’in sözlerinde kaynağını bulduğumuz, bu terimlerin oluşum sürecinin tetkik edilmesi gerektiği ki, İbnü’n-Nedîm’in *Fihrist*’inde dahi Ulûmu’l-Kur’ân ifadesinin yer aldığı, Kur’ân ve hadislerin incelenmesi sonrasında sıranın bunların tanımlanmasına geleceği ifadeleri ile İslâmî ilimler için yeniden Kur’ân’a gitmemiz gerektiği düşüncelerine yer verildi.

Müzakereci Atatürk ÜF.’den Prof. Dr. Lütfullah Cebeci ise sempozyumun isminde yer alan “sorun” kelimesinden hareketle, bizim sorunumuzun bu kavramlardan daha çok sorunları hazırlayan şartlar olduğuna dikkat çekti. Bu şartların, kendiliğinden ortaya çıkan ihtiyaçlar mı, yoksa dayatmalar mı olduğu meselesini gündeme taşıdı. Cebeci tebliğle ilgili müzakeresinde ise, tebliğin hedefinin Kur’ân ilimlerinin, Kur’ân ve sünnetteki izdüşümlerini tespitte çalışmak olduğunu, bu yapılırken “insicam” “müşkil” vb. bazı terimlere değinilmediğine ifade etti. Tebliğde nesihle ilgili olarak verilen “ıçki” örneğinin nesih değil tedricilik olduğunu belirtti. Tefsir Usulü’nün Fıkıh Usulü gibi tam bir usulü olmadığı yönündeki iddiaya da katılmadığını belirten Cebeci, bu iki usulün birbirinden ayrı şeyler olmadığını, “ayrı mantıkla aynı metni anlamaya çalıştıklarını” vurguladı. Buradan hareketle İslâmî ilimlerde parçalanmanın da problem doğurduğunu ifade etti.

II.Tebliğ “*Tefsirin Yöntemi Açısından Tefsir Ürünlerinin Sınıflandırılması Sorunu*” AÜF.’den Prof. Dr. Mehmet Paçacı tarafından sunuldu. Paçacı tebliğini Suyûtî’nin *el-İtkân*’ına dayalı olarak, “Tefsirin Kaynakları” ile ilgili bölüm özelinde tartışacağını belirtti. Suyûtî öncelikle tefsirin önemini Kitap, sünnet, icma ve kıyas (akıl) yoluyla ortaya koyuyor. Bakara 2/269 ayetteki “hikmet”i “tefsir” olarak yorumluyor, Rasulullah ve sahabeden de örnekler veriyor. Suyûtî’ye göre ilk dönemde tefsir faaliyeti yerine “İ’râb” olarak adlandırılan bir anlama faaliyeti vardı. Paçacı bu noktada tefsirin ilk ve gerçek kaynağının “sünnet” olduğuna dikkat çekti. Suyûtî’de rivayetlerden uzak bir tefsir kabul edilemez. Çünkü rivayetler ayetlerin indiği ortamı öğrendiğimiz tek kaynaktır. Ashaptan gelen haberler “merfu” kabul edilir. Suyûtî’ye göre tabiündan gelen haberler de kaynaktır, Arap diline de dayanmak gerekir. Ahmed b. Hanbel’in Arap şiirinin tehlikesine dikkat çektiğini

de nakleder. Çünkü ayeti anlamaya çalışırken, ayette kastedilen anlamın yerine şiirde kastedilen anlamın kayma tehlikesi bulunmaktadır. Suyutî'nin "rey" ile tefsire karşı çıkışının anlamı ise salt aklın kullanımına karşı çıkış değil, yöntem dışlanarak yapılan tefsire karşı çıkıştır. Rivayetlerin (Rasulullah, sahabe ve tabiundan) ve Arap dilinin dikkate alınmamasına karşı çıkıştır. Suyutî rey ile tefsire karşı çıkarken şu esasları sayar. *Bilinmesi gereken ilimleri bilmeden tefsir, *Müteşabihin tefsirini yapmak, *Mezhebi esas alan tefsir (sübjektif), *Delil olmaksızın tefsir, *Arzu ve zevke göre aklın kullanılması.

Suyutî "Kur'ân zelül bir kitaptır." ifadesini kullanıyor. Bu, "Yorumlayan doğru anlamı vermezse yorumlayana boyun eyer ve onun istediği anlamları sunar." demektir. Paçacı'ya göre bu, Gadamer'in yorumla ilgili öngörüsüyle de örtüşmektedir.

Suyutî müfessirin donanımı ile ilgili yirmi beş ilim sayar. "Kim tefsir yapabilir?" sorusuna cevap bulmaya çalışır. Suyutî tefsirde iki önemli yanışı vurgular. Bunlar, "lafzî anlamdan uzaklaşmak" ve "mütekellimin kastını, muhatabını (Rasulullah'ı) dikkate almadan anlamaya çalışmaktır." Paçacı'ya göre burada tarihselliğe atıf vardır. Suyutî Zemahşeri'yi kelimâ konuları tefsire dâhil ettiğinden eleştirir. Taberî ise ideal (model) tefsirdir. Suyutî tefsir nasıl yapılmalı sorusuna; -Metotlu olmalı, -Lafzî ilimlere bağlı kalınmalı, -Sebeb-i Nüzul verilmeli cevabını verir. Suyutî "tefsir" başlığını koyup, nahiv ve fıkıh gibi ilimlerde eser ortaya konulmasına karşıdır (Kurtubî ve Râzî'ye eleştiriler yöneltilir.) Tefsir diye adlandırılan ve yöntem, konu ve amacı olan bir kavram vardır. Diğer ilimlerin buna eklenmesine karşıdır.

H.Albayrak ise "Suyutî'nin ilk muhatapların anlaması sürecine tefsir, diğer anlamalara ise te'vil dediğini, bu ayırımın ilk olarak Mâturîdî'nin *Te'vilât*'ında göze çarptığını" ifade etti.

Müzakereci EÜİF.'den Prof. Dr. Zeki Duman, tebliğin Suyutî'nin adı geçen eseri değil de, Kur'ân'dan hareketle dil ve Kur'ân bütünlüğü içerisinde sunulması halinde daha iyi olacağını belirtti. Kavramlarımızı dilbilim ve Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde tekrar gözden geçirmemiz gerektiğine vurgu yaptı. "Sure" kavramını örnek olarak veren Duman, bu kelimenin Kur'ân'da Hz. Peygamber'e nazil olan ayetler topluluğu olarak geçtiğini, "sure" anlamının ise bulunmadığını vurguladı. Tebliğde ifade olunan tefsir ve te'vil kelimelerine de değinen Duman, bu kavramları ayırtırmanın çok zor olduğunu belirtti. "Kur'ân'ın Kur'ân'la, Sünnetle ya da dilbilimle tamamen tefsir edildiğini söylemeyiz." ifadeleri ile sözlerine son verdi.

III. Tebliğ "*Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi ve Bunun Kur'ân Tefsiri İle Doku Uyuşması Sorunu*" başlığı ile EÜİF.'den Doç. Dr. İbrahim Görener tarafından sunuldu. Görener'in tebliği şu bölümlerden oluşuyordu.

1. Yorum-bilim ifadesindeki zorluklar: (Hermenötikte araya tarihsel süreç giren bir metni anlamada karşılaşılan zorluklar.) Tebliğde “hermenötüğün” yorumbilim olmadığı, “anlam bilgisi, anlama ulaşma peşinde koşan felsefe” olduğu vurgulandı.

2. Günümüzle arasında tarihsel kopukluğu olan edebî metinlerin anlaşılması: “Tarihsel metinle karşılaşmada dikkat edilecek hususlar, Yazarın niyeti, İlk muhataplar, Metnin anlattıkları, Bizim anladıklarımız” olmak üzere bu metinlerin anlaşılmasında karşılaşılan sorunlar sıralandı.

3. Batıda ilahiyat sahasında hermenötüğün kullanımı: Hermenötik, batıda din-bilim çatışmasının hız kazandığı bir ortamda İncillerin savunulması amacı ile başvurulmuş, metin tenkidi ile omuz omuza ilerlemiş bir felsefedir. İncillerin insan ürünü olduğunu kabul etmektedir. Kur’ân’ın “dinîlik” yönü bizde önemli iken batıda İncillerle ilgili olarak bu yön dikkate alınmaz.

4. Çözüm önerisi olarak batıdan ithal kavramların kullanımı: Tebliğe göre, batıdan ithal kavramların kullanımı değil de Kur’ân’a uygulamak sorun teşkil ediyor. Kur’ân Allah kelamı olması hasebiyle sayılan bu ayaklardan biri sorunludur. Geçmişte “kıyas” kullanılmış ama bu kavram, kökleri kültürümüzde olan bir kelime idi. “Hermenötikte” ise böyle bir şansımız yoktur.

Kültürümüzde hermenötüğü anımsatan çalışmalara da dikkat çeken Görener, Tefsir Tarihinde bir müfessiri anlamak için (hayatı, hocaları, dönemi vb.) bu yöntemle başvurulabileceğini belirtti. Tebliğde, Hz. Peygamber’e ait olan bir sözün değerini yakalamak için ravilerin cerh ve tadil metodu ile irdelenmesi de bu tür faaliyetlere örnek olarak verildi. Esbâb-ı Nüzul ve Mekki-Medenî’de ise tarihsellikte elde edilmek istenen bazı unsurların var olduğu ifade edildi. Sonuç olarak hermenötüğü dışlayamayacağımızı belirten Görener, kendimize göre şekillendirmemiz gerektiği yönünde bir öneri ile tebliğine son verdi.

Müzakereci ÇÜİF.’den Doç. Dr. Mustafa Öztürk ise hermenötüğün yapılışı ile ilgili herhangi bir çalışma olmamasından yakılarak sadece konu etrafında konuşmaktan ileri gidilemediğini ifade etti. Tartışmaların hermenötikten çok klasik usuldeki kavramlar üzerinde yapılması gerektiğini belirterek, hermenötüğün Ulûm’l-Kur’ân’da neye karşılık geldiğini bilmedikçe tartışmaların askıda kalacağını savundu.

2. Oturum: **Hadis** 14:00-16:00. MÜİF. Prof.Dr. Ahmet Yücel başkanlığında yapılan bu oturumun I.Tebliği “*Kavramlaşma Sürecinde “Sünnet” Terimi*” başlığı ile AÜİF.’den Doç. Dr. Bünyamin Erul tarafından sunuldu. Tebliğde öncelikle sünnetin kelime anlamı, kökeni ve kullanımlarına değinildi. Kur’ân’da “sünnet” terimi ele alındı. Kur’ân’da “sünnetullâh” olarak kelimenin Allah’a nispet edilmesinin Hz. Peygamber’in sünnetine zemin hazırladığı vurgulandı. Ardından Hz. Peygamber’in sünnet terimini lügavî ve ıstılahî anlamlarda nasıl kullandığına yer verildi. “Sözlük anlamındaki kullanımının Arap edebiyatındaki kullanımından farksız olduğu, daha sonraları

ise içeriği olumlu olan bir kavram haline dönüştüğü” belirtildi. “Bidat karşıtı” anlamda bir kullanım hakkında ise yeterli derecede rivayete sahip olmadığımız belirtilirken Kitap-sünnet ilişkisi içeren rivayetlere ise ihtiyatla yaklaşılması tavsiye edildi. Sahabe döneminde ise daha çok kavramsal kullanımın yaygınlaştığı, aralarındaki “neyin sünnet olduğu” tartışmalarından da kavramlaşma sürecine girdiğini görmekteyiz, denildi. Tabii neslinde bolca kullanılan bu kavrama ilaveten “hulefa-i raşidinin sünnetine” de dinî değil de idarî ve icthadî davranışlar anlamında rastladığımız, “bidat” karşıtı anlamında da kullanımların başladığı, nadiren “sünnî” tabirinin görüldüğü, bunlar yanında sözlük anlamındaki kullanımın da devam ettiği de belirtildi. Tebe-i tabiin döneminde bütün bu kullanımlar devam ederken başka ifadelerin de kullanıldığı görülmektedir. Mesela İmam Malik “es-sünnetü indenâ” derken Medine Ekolünün benimsediği görüşü kastetmektedir. Sonuç olarak oryantalistlerin sünnet kavramının “geç döneme” ait bir kavram olduğu yönündeki iddialarının gerçeği yansıtmadığı, ilk dönemde kavram olarak kullanımının sonraki kavramlaşmaların lafza ilavesi olabileceği görüşlerine yer verildi.

Müzakereci SDÜF. Prof. Dr. Talat Sakallı ise kültürümüz içerisindeki önemli simaların sünnetten neyi kastettiklerinin ortaya konulması gerektiğini belirterek, tebliği tamamlayıcı olması açısından usul kaynaklarında (Fıkıh ve Hadis Usulü) sünnetin kullanımlarına örneklerle değindi.

II. Tebliğ “*Sahih Kavramı Üzerine Bir İnceleme*” başlığı ile AÜF.’den Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar tarafından sunuldu. “Sahih” kavramının en fazla anlam kaymasına uğrayan kelimelerden olduğu vurgulandı. Kavramın kökeni, “hastalıklı ve kusurlu olmayan” anlamına gelmektedir. Her durum ve objeyi nitelemek için kullanılır. “Sahih” kavramının erken dönem ticaret terimleri içerisinde “sahih para” vb. şekillerde yer aldığı belirtilerek, bu kullanımdan terimleşmiş olabileceği ihtimali ortaya konuldu. İbrahim en-Nehâî’ye de “hadisin sarrafı” denilmesi de delil olarak getirildi. “Terim olarak ilk kimin kullandığı bilinmemekle beraber İmam Şafiî’ye kadar götürülmektedir ki bu kullanım onun talebelerinde vardır. Kendi eserlerinde ise “sâbit” kelimesi yer alır. Hadis literatürüne ise senetle ilgili olarak girmiştir ve sâbit anlamındadır. Rivayetin doğruluğunu değil talebenin hocadan hadis aldığını çağırıştırılmaktadır. Sonraki dönemlerde hadisin sıhhati ve içeriği ile ilgili yorumlar ilk dönem sıhhat kavramında yoktur. O dönemde şekilsel bir tanımlamadır.” ifadeleri ile tebliğe son verildi.

Müzakereci Sakarya ÜF.’den Prof. Dr. Abdullah Aydınlı ise ilk dönemde “sahih olmayı” ifade eden ve bu anlamda kullanılan diğer kavramları ele alarak tebliğe katkıda bulundu. İlgili kavramın (sahih) kullanımına ise hicri II. asırda kesin olarak rastlandığını, yazı olarak ulaşmasa da söz olarak “sahih-sagîm” ifadelerinin birbirinin karşıtı olarak kullanıldığını belirtti. “İlk dönemlerde de senede olduğu kadar metne de vurgu yapılmıştır. “hâzâ isnâdün sahîhün” ifadeleri ya-

nında “hâzâ hadisün sahîhün” ifadeleri de yer almaktadır.” Dolayısıyla “sahih” kavramının sadece senetle ilgili değil (senet-metin birlikte olmak şartıyla) tümünden hadisle ilgili olduğunu da tebliğe bir katkı olmak üzere belirtti.

III. Tebliğ “*Modern Dönemde Kullanılan Hadis Tenkit Terimlerinin Tarihsel Kökenleriyle Yüzleştirilmesi*” başlığı ile OMÜİF.’den Doç. Dr. Yavuz Ünal tarafından sunuldu. Tebliğde aslen tenkit ifade etmemesine rağmen o bağlamda kullanılan terimlere dikkat çekildi. Kavramların doğru bağlamda kullanılmamasının zihinsel bunalıma yol açtığını belirtilerek doğru kullanımın tespitinde “kavramların tarihsel kökenleriyle buluşturulmaları” çözüm olarak sunuldu. Değişime örnek olarak “mürsel” ve “haber-i vahid” kavramları verildi. Müzakereci UÜİF.’den Doç. Dr. İbrahim Hatiboğlu sempozyuma katılmadığından müzakeresi ve katkıları göndermiş olduğu metinden okundu.

3. Oturum: **Fıkıh** 16:30–18:30. Oturum Başkanı AÜİF.’den Prof. Dr. Şamil Dağcı tarafından yönetildi. I. Tebliğ “*Fıkıh İliminde Kavram-Terim Sorununa Genel Bir Bakış*” adı altında EÜİF.’den Prof. Dr. H.Yunus Apaydın tarafından sunuldu. Tebliğde, terimlerin içeriklerinin müdahaleye açık olmadıkları, müdahale halinde ise bozulmaya yol açılabileceği üzerinde duruldu. Terimin nereye oturduğunun anlaşılması için klasik İslam düşüncesinde varlık mertebelerine ve bu bağlamda “vaz’ ” konusuna değinildi. “Salât” kavramı örneğinde de konu açıklandı. Sonuç olarak ise, “Dinin Hz. Peygamber tarafından resmedilmiş, anlatılmış anlamını değiştirecek şekilde fıkıhçıların terimlerle oynamaları doğru görünmemektedir.” değerlendirmesi yapıldı.

Müzakereci Hitit ÜİF.’den Prof. Dr. Ferhat Koca ise tebliğe katkıları ile beraber şu önerilerde bulundu. “a. İslamî ilimler için “Terim Hazırlama Komisyonu” kurulmalı, öncelikle “Kılavuz ve Terimler Sözlüğü” oluşturulmalıdır. b. İslamî ilimlerde yazım kılavuzu ortaya konulmalıdır. c. İslamî araştırmalarda Türkçenin iyi kullanılması özendirilmelidir. d. Bu sempozyumun ikincisi İslamî terimlerin doğuşuna, üçüncüsü tercüme ediliş sürecine, dördüncüsü de terimleşme faaliyetinin nasıl yapılacağına hasredilmelidir.”

II. Tebliğ “*İslam Hukukunda “Şer’ilik Kavramı*” MÜİF.’den Prof. Dr. Mehmet Erdoğan tarafından sunuldu. Tebliğinde, İslam’dan kastın Hz. Âdem’le başlayıp Hz. Peygamber’le biten bütün peygamberlerin ortaya koydukları ortak prensipler; İslam Hukuku ile kastın ise “et-tefakuh fi’-d-din” anlamında “fıkıh” olduğu ifade ile tebliğin sunumuna başlandı. Tebliğde şu noktalara değinildi: “Yaratıcı, insanlığa iki düzlemde müdahil olur. 1. Tekvin, 2. Teşri (İnsanlığın kendi kendine yeterli olmadığı, varlık dünyasına gelirken ve varlığını sürdürürken müdahil olmasıdır.) Bu müdahalelerle tekvinde yatkınlığa, teşride de yetkinliğe ermemiz öngörülüyor. “elâ lehu’l-âhalku ve’l-emr” ayetindeki tevhid gereğince ‘kevn’de mutlak kudret olan Allah’ı ‘teşrii’de de mutlak kudret kabul etmek gerekir. Bu İbn Teymiyye’de “el-hakikatu’l-kevniyye ve el-hakikatu’d-diniyye” olarak yer alır.

Mustafa Kemal Paşa da bir aydın olarak “Kavânîn-i Tabîye ile Kavânîn-i Diniye arasında tam bir tetabuk vardır.” diyerek buna işaret etmektedir. Teşrinin tekvin ile tam bir mutabakatı söz konusudur.”

“Örnek olarak “inneme'l-müşrikûne necesus” (Tevbe 9/28) ayeti gösterilebilir. Bu ayetteki pislik kelimesini maddi olarak anlayanlar dahi çıkmıştır. Tekvine bakarak test ettiğimizde ise, yaratılışta böyle bir pislik yoksa bu şekilde değerlendirilemez. “Hamr” ile ilgili ayette de (Maide 5/90) “rics” kelimesi yer alıyor. Bu kelimedden yola çıkılarak “Üzerimize bu maddeler dökülürse namaz kılamayız.” denilebilir. Oysaki buradaki pislğin sebebi iskardır, sarhoş etmesidir. Dolayısıyla bir şeyin şer’î olması için tekvinin ihmal edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Önce “kazan” gibi, kevine bakılır; sonra da teşri “kapak” gibi üzerine kapatılır. Bu noktada İbn Teymiyye’nin şu ayırımı da dikkate alınmalıdır. 1.Şer’u’l-Münezzel, 2.Şer’u’l-Müevvel (Şer’î), 3.Şer’u’l-Mübeddel (atılacak olanlar). “Eşyada ibahayı esas almak,” “Ademiyette hürmeti esas almak” bu yönde esaslardır.”

Müzakereci SÜİF.’nden Prof. Dr. Ahmet Yaman ise tebliğden “konjonktür”ün de “şer’îlik” kriteri gibi anlaşılabilirliği uyarısını yaptı. Verilen örneklerle yapılan tespitlerin hafifletirilmiş olduğuna dikkat çekti. Doğa ve akıl ölçütlerinin tek başına şer’îlik kriteri olmasının ortaya çıkarcığı sorunlara işaret etti. “Bunlar ichtihadın doğru ve yanlışlığını öngörüyor. Hâlbuki bir ichtihadın doğru ve yanlışlığı ile şer’îlik farklı kategorilerdir.” yorumu yapıldı.

III.Tebliğ “İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı” SDÜİF.’nden Doç. Dr. Talip Türcan tarafından sunuldu. Tebliğde *Diyânî Hüküm*, Şer’î amelî hüküm; *Kazâî Hüküm* ise beşerî ilişki temeli teşkil eden hüküm ayırımı klasik kaynaklardan dayanakları ile sunuldu. Müzakereci SÜİF.’nden Doç. Dr. Halit Çalış ise katkılarını ve eleştirilerini sundu.

İkinci Gün 16 Haziran 2006 Cuma

4. Oturum: **Kelam** 09:00-11:00. Oturum Başkanı Atatürk ÜİF.’nden Prof. Dr. Mevlüt Özler tarafından yönetildi. I.Tebliğ “*Kelam İliminde İstilah ve Medeniyet Tasavvuru*” başlığı ile UÜİF.’nden Doç. Dr. Cağfer Karadağ tarafından sunuldu. Kelamî kavramların Hıristiyan kültüründe kullanılıp kullanılmadığı meselesi, Allah hakkında kullanılan kavramlar, ruh-beden ilişkisi, insanın fiilleri hakkında yorumlar, hadisçiler ile kelamcılar arasındaki tartışmalar ve bunların terminoloji boyutu eksenli bir tebliğ sunuldu. Müzakereci MÜİF’nden Prof. Dr. İlyas Çelebi ise tebliğ konusunun çok genel seçilmesi ile meydana gelen zorluğa işaret ederek tebliğle ilgili bazı mülâhazalar ve ilave katkılarla konuşmasını tamamladı.

II. Tebliğ “*Günümüz Kelam İliminde İstilah Problemi*” başlığı ile TDV İslâm Araştırmaları Merkezi İSAM’dan Doç. Dr. Mustafa Sinanoğlu tarafından sunuldu. Sinanoğlu tebliğinde A.Ü.

İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşu ile başlayıp günümüze kadar devam eden dönemi üç bölüme ayırarak ele aldı. 1. A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşundan Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültesine dönüşümüne kadar olan dönem (Öncü Hocalar Dönemi): Öncü hocaların önemi Kelam ilmi ile tekrar bağ kurma noktasından önemlidir. (H.Atay, B.Topaloğlu gibi.)

2. 80'li Yıllar; II. Nesil Hocalar: Önceki dönemin devamı gibi görünmektedir. Eleştirel yaklaşım ve metodik ihtiyaçlar gündeme gelmiştir.

3. 90'lı Yıllardan günümüze; III. Nesil Hocalar: Bu dönemde terminolojik çalışmalar yapılmıştır. Ama Kur'ân'a göre çalışmalar fihristlerden yararlanıldığı için etraflı olmamıştır. Bir kelimacı etrafında yapılan çalışmalar da literal çalışma olarak kalmıştır. Zamanla ve farklı âlimlere göre kavramların değiştiği dikkatten uzak tutulmuştur.

Terminoloji ile ilgili olarak genel anlamda şu önerilerde bulundu: “-Her âlimin kullandığı ıslahlar tespit edilmelidir. –Bir kelam mezhebine göre yapılan çalışmalar daha geniş bir araştırma gerektirmektedir. Bazıları sadece mezhep içi literatür çerçevesinde yapılmaktadır. Günümüzle de irtibatlandırılması gerekmektedir. –Ortak bir bilim dili yakalanabilmiş değildir. Bu bağlamda DİA., önemli bir katkıdır. –Felsefi düşüncede üretici bir canlılığa sahip değiliz. Tercüme faaliyetlerinde, çevrilen düşüncenin kendi dünyamızda bir karşılığı olmalıdır. –Son dönem çalışmalarda “kelam” terimi yerine “teoloji” terimi kullanılmaya başlandı. Hıristiyan teolojisinin alt başlıkları da kültürümüzde kullanılmaya başlandı. Hâlbuki bizim kullandığımız (politik, teoloji vb.) bazı kavramlar batı dünyasında farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bizim dönüştüremediğimiz terimlerin zamanla bizi dönüştürmesi söz konusudur. –Moderniteyi felsefi yapısıyla bilmek zorundayız. Aksi takdirde oluşturulacak kelamî düşünce kendi farkındalığının dışında kalacaktır. –Kendi kavramlarımızla kelam yaparsak klasiği ve moderniteyi bilip, Kur'ân ve Sünnetle birlikte değerlendirmeliyiz.”

Müzakereci AÜF.'nden Prof. Dr. Şa'ban Ali Düzgün ise tebliğde “biz ve onlar” ayırımının fazlaca hâkim olduğunu belirtti. Tarihte çok fazla karşılaşma yaşandığını fakat bugünkü kadar tepki konulmadığından hareketle ilk dönemdeki karşılaşmaların kültürel, şimdikininki ise siyasi olduğunu, bunun anılan tepkinin sebebi olduğunu vurguladı. Son dönem eserlerin eleştirel özelliğinin vurgulanmasını ise tebliğin olumlu yönü olarak belirtti. İlk dönemde yabancı ilimlerin İslam dünyasına alınmasında “hikmet” kavramının etkili olduğunu da ilave etti.

III.Tebliğ “İslâm Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar” başlığı ile Çanakkale OMÜF.'nden Doç. Dr. Mehmet Ali Büyükkara tarafından sunuldu. Tebliğ şu ana başlıklardan oluşmaktadır. 1- Dinî gruplaşmalar için sosyolojik tanımlamaların yapılmamasından kaynaklanan terminolojik sorunlar. Türkiye’de Din Sosyolojisi Mezhepler Sosyolojisi ile ilgilenmediğinden kaynaklanan bazı sorunlar da bu başlık altında sayılabilir. 2- Klasik orijinal terimlerin

günümüzde karşılıklarının bulunamaması. İlk dönemde Türk Dil Kurumu'nun çalışma gurupları arasında dinî terminoloji ele alınmamıştır. Bu o dönemki âlimlerin tercihidir, eski terminolojinin kullanılmasını tercih etmişlerdir. 3- Zamana ve şahıslara bağlı olarak terimlerdeki anlam kaymalarını tespit etmek. "Bedâ" kavramı ve "Ğulât" terimi örnek olarak verildi. 4- Şahısların kendi kullandıkları terminolojide yaptıkları değişim. 5- Batılı terminolojinin kullanımı sorunu. "Ortodoks ve Heteradoks" kelimelerin İslam dünyası için kullanımında ortaya çıkan kargaşa ile örneklendirdi. Tebliğde klasik kavramların kullanımı önerilmektedir.

Müzakereci SDÜF.'nden Saffet Sarıkaya ise bu sorunun Türkiye'de Din Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi'nin bilim oluş süreci ile Türkiye'deki ilerlemesi ile ilgisi üzerinde durdu. Ayrıca sorunun dilin kullanımı ile de ilgili olduğunu örneklerle delillendirdi. Bir diğer etken olarak da yakın dönem tercüme hareketlerini gösterdi.

V. Oturum **İslam Felsefesi** 11:30-12:45. Oturum AÜF.'nden Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar başkanlığında yapıldı. I.Tebliğ "*İslâm Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi*" AÜF.'nden Yrd. Doç. Dr. Gürbüz Deniz tarafından sunuldu. İslam Felsefesinin kavramsal temelleri Felsefe Tarihinden seçilmiş Felsefi ekoller ve filozofların sistemlerinden örnekler verilerek açıklandı. "Kıdem, imkân, faal akıl, külliler" gibi kavramlar çerçevesinde tebliğ sunuldu. Bu açıdan Gazzalî, felsefecileri, onların kavramlarını kendi yüklediği anlamlarla doldurarak eleştirmekle de itham edildi. Müzakereci CÜF.'nden Yrd. Doç. Dr. Nuri Adıgüzel ise başlığın çok geniş olduğunu, başlıkta "Gazzalî Örneği" ile özelleştirilmesinin yerinde olacağını ifade ile tebliğin İslam Felsefesinin İslamî olmadığı genel kanaatine cevap gibi hazırlanmış olduğu tespitini yaptı.

II. Tebliğ "*İslâm'da Felsefe Geleneğinin İsimlendirilmesi ve Kökeni Üzerine*" başlığı ile AÜF.'nden Dr. Fehrullah Terkan tarafından sunuldu. Klasik dönemde felsefenin "hikmet" olarak isimlendirilmesi meselesi üzerinde duruldu ve bunun çözüm olup olmadığı tartışıldı. Bu bağlamda, İslam öncesi dönemde de hikmet kavramının "özdeyişler" anlamında kullanıldığı ifade edildi. Hikmetin Kur'an'daki anlamına aklî öğeler yüklenmesinin sonraki dönem müfessirlerin çabası ile gerçekleştiği belirtildi. Seyyid Hüseyin Nasr'ın felsefenin kaynağının Kur'an'da olduğuna dair iddialarına eleştiriler yöneltildi ve cevaplar verildi. Sonuç olarak felsefede Kur'anî ifadelerin kullanılmasının, onun kaynağının Kur'an olmasını gerektirmediği, dile getirildi.

Müzakere İÜF.'nden Doç. Dr. Ömer Mahir Alper ise değerlendirmesinde tebliğde iki ana hususun dikkat çektiğini; bunların, a. İslam Medeniyetinde üretilen ürünlerin nasıl değerlendirileceği, b. Üretilen bu ürünlerin orijini meselesi. "İslam Felsefesi" ifadesine kendisinin de katıldığını ifade eden müzakereci, "İslam" ifadesi çıkarılırsa herhangi bir ayırıcı özelliğinin kalmayacağını vurguladı. Müslümanlar kendi felsefelerini inşada dış unsurları olumlu kullanmışlardır, tespiti ile

beraber; önceki kullanılan dilin farklılaşması sebebiyle felsefi sorunların (varlık vb.) yeniden inşasından yana olduğunu da ifade etti.

5. Oturum: **Tasavvuf** 14:30-16:30. Oturum başkanı UÜF.'nden Prof. Dr. Süleyman Uludağ başkanlığında yapıldı. I.Tebliğ "*Tasavvuf Terminolojisinin Teşekkül Süreci*" başlığı ile DEÜF.'nden Doç. Dr. Himmet Konur tarafından sunuldu. "Tasavvuf istilahları konusunda Hz. Peygamber bihaber midir?" sorusu ile tebliğe başlandı. "Hz. Peygamber manevi bakımdan son derece sağlıklı bir hayat sürmüştür. İlk sûfiler de bunu tevarüs etmişlerdir. Yaşanan bu hallere ve karşılaştıkları yeni durumlara yeni isimler vermişlerdir. Sonuç olarak Tasavvuf, İslam'da sonradan çıkan şer'î ilimlerdenidir." yorumlarıyla tebliğ sunuldu. "Tasavvuf terminolojisinde Kur'ân ve hadislerde bulunmayan terimler de mevcuttur. Bunları İslam'dan ayrı düşünmemek gerekir, bunlar belirlenirken Kur'ân ve Sünnetin hakemliğine başvurulmuştur." yorumu yapıldı.

Müzakereci SÜF.'nden Doç. Dr. Dilaver Gürer ise konunun geniş tutulması hasebiyle sadece "tasavvuf" ve "zühd" kavramlarının incelenebileceğini ifade ile ek bilgiler verdi. "Velî" kavramından hareketle açıklamalarda bulundu.

II. Tebliğ "*XVII-XIX. Yüzyıllardaki Tasavvuf Kültüründe Ortaya Çıkan Bazı Kavramlar*" başlığı ile Hitit ÜF.'nden Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Şimşek tarafından sunuldu. Tebliğde "Müceddidiyye" açısından üç kavram ele alındı. 1. Vahdet- Şuhûd: "İmam Rabbanî'nin ortaya attığı bir kavramdır. Vahdet-i Vücûd'un etkili olduğu bir dönemde Ehl-i Sünnet'in etkisi ile geliştirilmiş bir kavramdır. Hinduların ve Müslümanların çatışması dönemlerinin etkisi olan siyasi ve dinî bir yaklaşım da söz konusudur." 2. Sünnete İttiba: "Bu prensipte ise Sünni-Şii geriliminin etkisi söz konusudur. Şiiilerle temasın yoğun olduğu bölgelerde daha fazla etkili olmuştur." 3. Rabita: "İlk dönemde yer almamakla ve XIII. yy.dan itibaren zaman zaman kullanılmakla birlikte XVII. yy.'da tezahür etmiş ve kavramlaşmıştır." iddiası ortaya konuldu. Bu kavramda, müritlerin uzak bölgelere yayılması nedeniyle şeyh-mürît ilişkisini yerleştirme ve otorite amacı güdülmüştür, vurgusu yapıldı.

Müzakereci Atatürk ÜF.'nden Prof. Dr. Osman Türer ise tebliğdeki içerikle ilgili bazı hususlara dikkat çekti. Vahdet-i Şuhûd'un anılan yüzyıla ait bir kavram olduğu düşünülebilse de "Sünnete İttiba"nın XVII. yy.da ortaya çıkan bir kavram olmadığına dair eleştirilerde bulundu. Ancak "ittiba" kavramına dikkat çekilmesi ve tasavvufî bazı anlamlar yüklenmesi ele alınsa idi daha isabetli olurdu, önerisini getirdi. "Rabita" ise ilgili yy.larda değil XIII. yy.da ortaya çıkan bir kavramdır. Tebliğde yer verilmesi isabetli iken adı geçen yy.da ortaya çıktığı iddiasının isabetsiz olduğu belirtildi.

III. Tebliğ “Çağdaş Araştırmalarda Tasavvufun Kavramsal Sorunları: Bir İlmî Kendi Metinleri Bağlamında Anlamak” UÜİF.’nden Dr. Abdullah Kartal tarafından sunuldu. Tasavvufun işaret ve remiz merkezli üretilen ıstıhlardan oluştuğunu, bu özellik ile felsefe ve benzeri dallardan ayrıldığını ifadesi ile “işaret ve ibare dili” ayırımıyla tebliğe başlandı. Günümüzde bu konuda en önemli problemin modern bilgi anlayışı olduğu belirtildi. “Bu anlayış nesnel bilgiyi öznel tecrübeden ayırmaya çalışmaktadır. Tasavvufa dair çalışmalar nesnel olma iddiası ile kendi varlık alanına yabancılaşmakta ve ortada tarihin alt bir alanı olarak “Tasavvuf Tarihi” kalmaktadır. Günümüzde yaşanan ve ifade edilen tasavvuf yerine bu konu, bir inceleme alanı olarak görülmüş ve bu alan akademik araştırma ve incelemelere tabi tutulmuştur. Oryantalistler ise bağlamından kopararak tasavvufu incelemeye almışlardır. Tasavvufun menşeyini incelemişler ve onu neredeyse İslam dışı her kaynağa irca etmişlerdir. Tasavvuf dilinin problem teşkil etmesi yanında günümüz insanının dil fakirliği de problem teşkil ediyor.” yorumu ve önerilerle tebliğe son verildi. Müzakere, CÜİF.’nden Doç. Dr. Kadir Özköse tarafından tasavvufun anlaşılma problemi ve sebepleri üzerinde durularak ve bu merkezde değerlendirmeler yapılarak gerçekleştirildi.

Genel Değerlendirme ve Kapanış 17:00-18:00 Kapanış oturumunda ise Prof. Dr. Hikmet Akgül başkanlığında AÜİF. emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Atay ve oturum başkanları olarak Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Şamil Dağcı, Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, Prof. Dr. Süleyman Uludağ genel bir değerlendirme yaptılar. Prof. Dr. Hüseyin Atay, “Kitab’a hâkim olmak ve Kitab’a mahkûm olmak” ayırımını yaparak ilk dönemden itibaren Kur’ân’dan uzaklaşıldığı uyarısında bulundu. Tecdit ve inşa sürecinin dinden başlaması gerektiğini vurgulayarak, İslam dünyasının şu dört hususu izaha ihtiyacı olduğunu belirtti: 1. Din hürriyeti (İslam-İman) 2. Din-devlet ayırımı, 3. Laiklik, 4. Demokrasi. Bilim adamının misyonunu değerlendirdi ve eleştiriden uzak olmaması gerektiği üzerinde durdu.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ tasavvufla ilgili bir toparlamadan sonra, terimler sözlüğü ile ilgili çalışmaların listesinin sempozyum basılırken ilave edilmesini istedi. Terminolojide Arapçanın tercih edilmesini önerdi. “Sorun, problem, mesele” örneğinden hareketle “Üç dil arasında kaybolup gidiyoruz, bu mana zenginliği değil, lafız fazlalığıdır.” eleştirisini yaptı.

Prof. Dr. Şamil Dağcı da bu sempozyumun bir başlangıç olarak kabul edilmesini ve ileriye dönük olarak dikkat edilmesi gereken önerilerini ve eleştirilerini şu şekilde sundu: “Terminoloji sorunundan ne kastedildiği ortaya konulmamıştır. Terimleşme süreci ise mantıkçılar olmalıydı, tarihsel süreçte metinlerin zihnimizde nasıl terimleştiği ise bu hususu Hz. Peygamber’den günümüze ele alan bir tebliğ sunulmadı. Batı kavramları ile konuşulan din dilimiz için ileride pek çok

problem ortaya çıkacaktır. Dinî ilimler ile diğer ilimlerin bağlantıları tespit edilmelidir. Ve eserler Türkçe yazılmalıdır.”

Prof. Dr. Halis Albayrak ise tefsir oturumu ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde sıraladı: Terimlerde bir uzlaşma sağlanamamıştır. Terimlere doldurulan anlamlar zihinlerde farklıdır. “Tefsir” ilminin çerçevesini çizmekte bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bilim adamının bilimde uzlaşması bilimin ardındaki düşüncede uzlaşılacağına götürür. Bilim üzerine mi, düşünce üzerine mi konuşulduğu netleşmemiştir. (Daha çok düşünce üzerine konuşulmuştur.) İslam ilimlerinin hangi zemine oturduğu sorunu vardır. İlahiyat hocalarının kafası karışıktır. (Bu olumsuz bir şey değil, olan bir şeydir.) Her akademisyen kendi durduğu yerden konulara bakmakta ve düşüncesini bu şekilde ortaya koymaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar temel sorunların üstündeki sorunun “zihniyet sorunu” olduğunu ifade ile İslam dünyasındaki kavramların terk edildiğine dikkat çekti. (“İlim” kavramını İslam dünyasının kaybettiğini ifade etti.) Kavramları muhafaza etmek gerektiğini, bir ilmin kavramlaştığı ölçüde ilim olacağını vurguladı. Kavramların zamanla anlamsızlaştırılmasının medeniyetlerin çöküşü ile sonuçlanacağı uyarısı ile sözlerine son verdi. Prof. Dr. Hikmet Akgül’ün kapanış konuşması ile sempozyum sona erdi.

Bu sempozyum, isminden de anlaşılacağı üzere konunun geniş tutulması sebebiyle tebliğlerin çok çeşitli alanlara yayılmış bir şekilde sunulmasına yol açmıştır. Birincisi düzenlenen sempozyumun ardından diğerleri de düzenlenecek ise, sınırları daha da belirginleştirilerek terminolojinin çeşitli sorunlarına hasredilmesi zarureti kendini göstermiştir. Bu konudaki meselelerin yoğunluğu dikkat çekmiş olduğundan böyle bir sempozyumun düzenlenmesi isabetli bir yaklaşım olmuştur. Düzenleyenler ve katkı sağlayan kurumlar ile tebliğ ve müzakereleriyle seviyeli bir toplantıya sebep olan katılımcıları tebrik ediyor, devamının getirilmesinin faydalarına olan inancımızı yineliyoruz.

Dr. Burhan BALTACI*

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, baltaciburhan@hotmail.com